

**TUDOMÁNY ÉS VALLÁS:
A PSZICHOANALÍZIS OBJEKTIVITÁSÁNAK
ÉS KRITIKÁJÁNAK PROBLÉMÁJA***

Joel Whitebook

I.

A szokásos gyanúsítottak – a gyógyszeripar, az egészségügyi menedzsment szemlélete, a biztosítási társaságok, a gazdasági nyomás, a versengő terápiás módszerek – mind hozzájárultak a freudi pszichoanalízis szrencséjének hanyatlásához. De Freud helyzete a *Zeitgeist*, a korszellem állapotából is következik. A posztmodernizmus előretörése óta a Freud által képviselt egész „vélemény-klíma” – amely a modernizmusnak és a felvilágosodásnak köszönheti létét – hanyatlásnak indult. A háború utáni időszak lezárulásával, a globalizáció terjedésével, itt az új millennium küszöbén olyan világban élünk, ahol többé nem elfogadottak a pszichoanalízis tanai, de még a modernizmus alapvető tanai sem. Úgy tűnik tehát, hogy érdemes megragadni az alkalmat Freud születésének 150. évfordulóján, hogy megvizsgáljuk, posztmodern kultúránk és az ő kutatásai hogyan kapcsolódhatnak a jelenben.

Amikor a posztmodernizmus először megjelent, a modernizmus radikalizációjaként mutatta be magát. Azt ígérte, befejezi a programot, mely akkor kezdődött, amikor Nietzsche kijelentette, hogy isten halott. Ez sokszor magában foglalja a felvilágosodás metafizikai és teológiai kritikájának visszájára fordulását is. A posztmodern gondolkodók állítják például, hogy a felvilágosodás alapvető koncepciói – a középponti

---

* A fordítás a szerző által rendelkezésünkre bocsátott angol nyelvű változatból készült. Német nyelven „Wissenschaft und Religion: Zur Problematik von Objektivität und Kritik der Psychoanalyse” címmel jelent meg. *Psyche. Zeitschrift für psychoanalyse und ihre Anwendungen*, 60, 2006, 1018-1039.

szubjektum és az önmagát megalapozó ész – nem igazán szabadítottak meg minket az onto-teológiai hagyományoktól, ezért el kell vetni őket. Ez az elvetés azonban veszélyezteti a kritikai feladatokat. Amennyiben a felvilágosodás gyanús hermeneutikája megengedte a tudomány és az ész létjogosultságát, nem teljesen érthető, hogyan is maradhatott egyáltalán életben kitagadása után a kritika. A posztmodern gondolkodók általában azzal válaszoltak erre, hogy ők olyan radikális kritikát folytatnak, amely többé nem a tudomány igazságainak érvényességén alapszik. Azonban napjainkban is létező probléma, hogy ezt a hiper-radikális kritikát nem magyarázták meg kielégítően. Ráadásul az idő és fejlődés előrehaladtával kiderült, hogy a hiper-radikális kritikának nincs elég ereje saját elköteleződését fenntartani – miszerint Isten halott – ez volt egyébként a szélsőséges felvilágosodás ismérve. Az utóbbi években jelentős vallási fordulatnak lehettünk tanúi a rendíthetetlennek hitt Nietzsche tanítványok köreiben. Vallási szempontból tekintve hiper-radikalizmusukról kiderült, hogy ál-radikalizmus.

Visszatekintve nem okozhat nagy meglepetést a posztmodern gondolkodás és a vallásosság konvergenciája. Valójában tökéletesen logikus. A modern ész és a szekularizmus sorsa szorosan összefonódik, így tehát az előbbi hanyatlása szükségszerűen magával hozza az utóbbiét is. Amint a tudományt kimozdították privilegizált státuszából – így csupán egy nyelvjáték lett a sok közül, a többivel azonos szinten – csak egy lépés hiányzott a vallás státuszának helyreállításához. Így tehát, értelmezési keretként használva a vallásos világnézet is ugyanolyan jó, mint a tudományos, mindenki szabadon választhat közülük. A szekularizáció-ellenes gondolkodók gyorsan felismerték, milyen zseniális, nagyszerű érv ez az ő szempontjukból, és rögtön meg is ragadták – kimondva azt, hogy a szekularizmus is csak egy a sokféle életmód közül, melynek nincs kifejezetten elsőbbsége a vallásosságban. Valóban, a helyzet annyira zűrzavarossá vált, hogy a szekularizáció-ellenes gondolkodók még azt is állították, hogy a szekularizáció elkötelezettjei, és nem a hívő emberek azok, akik intoleráns dogmatisták, akik másokra erőltetik saját világlátásukat.

Ne tévesszen meg senkit a fenti megjegyzések hangneme. Nem szándékozom azt állítani, hogy a pozitívizmus posztmodern kritikája nem volt történelmi jelentőségű. Csak hangsúlyozni szeretném, hogy sokszor túl messzire mentek, az objektivizmus és a tudományosság kritikájából sokszor azok tagadása lett. Azt sem szeretném tagadni, hogy a val-

lás felvilágosodás-kori elmélete – különösen Freud 1927-ben megjelent *Egy illúzió jövője* című műve – gyakran érzéketlen az emberek nyilvánvalóan kitörölhetetlen vallási igényeire, és ebből következően komolyan meghasonlott. Nem feltétlenül gondolom azonban, hogy a felvilágosodás vallási pozíciójának kritikája *ipso facto*, tényszerűen állítja vissza a vallási pozíció érvényességét – vagyis a vallásosság kritikájának kritikája nem feltétlenül jelenti a vallásosság érvényesítését (amit egyébként számos szekularizáció-ellenes gondolkodó el akar hitetni velünk).

Most, hogy a posztmodernizmus korai szakaszai már nem aktuálisak, a felvert por is elült, láthatjuk, hogy az igazán kemény kérdések a felvilágosodás kritikája után még mindig velünk vannak – ha lehet, még több fejtörést okozva. A pozitívizmus és az alaptételek kihirdetése hiteltelenné vált; de nyilvánvaló lett az is, hogy nem tudunk működni olyan alapfogalmak nélkül, mint objektivitas és igazság – vagy legalábbis funkcionális megfelelőik nélkül. Az előttünk álló feladat tehát: újra megalkotni az objektivitas fogalmát az objektivitas kritikája után. Emellett az utóbbi negyven évben a vallás újraéledése és a szekularizáció-ellenes gondolkodók érvelése rákényszerített minket, hogy meglássuk a hagyományos értelemben vett szekularizmus lényegi hiányosságait. Eme történelmi csapás súlya alatt erős a kísértés, hogy felhagyjunk a szekularizmus ügyével, és egyszerűen elfogadjuk a vallásos álláspont érvényességét. Véleményem szerint a helyes válasz inkább a szekularizmus (feltételezett halála utáni) újragondolása lenne.

II.

A pszichoanalízis, története során többnyire elutasítóan viselkedett a filozófiával szemben. Ez az ellentét nagyrészt Freudig visszakövethető, aki hevesen elutasította a tudományok királynőjét, emellett a megmagyarázhatatlan természetű filozófiai kérdések iránt is meglehetősen türelmetlenséggel volt – a téma egyébként szenvedélyesen érdekelte fiatalkorában. Freud hajlamos volt elkerülni a pszichoanalízis episztemológiai kérdéseit, azáltal, hogy egyszerűen – többé-kevésbé *ex cathedra* – kijelentette tanainak tudományosságát. Ezzel a megoldással – vagy annak hiányával – a legtöbb követője elégedetten élt, él együtt.

A fent említett dogmatikus szunnyadással kapcsolatos komoly elégedetlenség először 1958-ban jelentkezett – a Sydney Hook által szervezett *Psychoanalysis, Science and Philosophy* (Pszichoanalízis, tudomány